

Олена Олександрівна КОВАЛЕНКО,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін,
господарського та трудового права
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г. С. Сковороди,
alena_kovalenk@mail.ru

УДК 349.2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ

Досліджено актуальні проблеми розуміння права на працю. Акцентується увага, на тому що право на працю та його зміст є важливими елементами формування фундаменту сучасного трудового права, тенденції розвитку якого визначаються через ключові поняття свободи, рівності та справедливості. Відмічається, що визначення в Конституції України соціальною державою має істотне значення для права України в цілому та для окремих його галузей, адже воно закладає ідею, яка формує принципи сучасного існування права та перспективи його розвитку. Для трудового права, зокрема, вказані пріоритети окреслюють тенденції його розвитку в напрямі гуманістичного виміру, що означає: трудове право повинно керуватися інтересами особистості, існувати в ім'я неї та створювати простір для вільного й ефективного прояву її здібностей. Розглядаючи визначення права на працю та його гарантії у Конституції України, сформульовано висновок, що держава бере на себе зобов'язання, шляхом створення умов, забезпечити реалізацію громадянами своєї здатності до праці. Тобто держава встановлює юридичні гарантії права на працю, що дає аргументи для твердження: право на працю в Україні є суб'єктивним правом.

Ключові слова: право на працю, соціальна держава, юридичні гарантії, трудове право.

Право на працю та його зміст є важливими елементами формування фундаменту сучасного трудового права. Як влучно відзначає О. І. Процевський, «про значення права на працю, про його фундаментальність серед інших соціально-економічних прав і свобод людини свідчать дві його найважливіші характеристики: по-перше, в цьому праві відображена потреба держави і суспільства в необхідності створення матеріальних і духовних цінностей для життєдіяльності окремої людини і суспільства в цілому. Праця — джерело існування людини ... По-друге, саме тому право на працю закріплено міжнародними правовими актами і визнано Конституцією України. Завдяки реалізації права на працю людина розвиває свій природний творчий потенціал і тим виражає свою особистість» [1, с. 52].

У науці проблеми права на працю завжди знаходилися у центрі уваги вчених: П. Д. Пилипенка [2], О. І. Процевського [1], С. М. Прилипка та О. М. Ярошенка [3] та інших. Однак і сьогодні ці проблеми є вельми актуальними. Актуальність дослідження права на працю обґрунтовується як його зазначеною вище роллю в житті суспільства, так і змінами в суспільно-політичному житті України, а саме: необхідність дослідження права на працю сьогодні, вочевидь, ґрунтується на тих демократичних процесах, що відбулися наприкінці 2013 року і відбуваються в Україні зараз. Адже обрання українським народом у якості орієнтиру свого розвитку суспільства європейського, яке позиціонується як суспільство з високими моральними якостями, де існує цивілізаційний підхід до правового регулювання відносин із застосування праці, де людина визнається найвищою соціальною цінністю, піднімає ці питання на новий рівень. Рівень, який підкреслить колись забуті і нині згадані та усвідомлені поняття свободи, рівності та справедливості, саме крізь їх призму визначить тенденції розвитку трудового права України, закріпить їх у майбутньому Трудовому кодексі. Адже, як слушно зазначено у Юридичній енциклопедії, «право — це загальна міра свободи, рівності та справедливості в суспільстві, яка повинна визначати конкретний зміст кожної конкретної правової норми. Саме такі соціальні цінності, як свобода, рівність, справедливість становлять сутність гуманізму» [4, с. 660].

Отже, зараз особливо гостро відчувається потреба у з'ясуванні природи, сутності права на працю для того, щоб розвивати та вдосконалювати трудове право в напрямі, яке б ґрунтувалося на принципах демократії, гуманізму та справедливості, проголошених у Конституції України, та втілювало б ці принципи в реальне життя головного творця усіх матеріальних та духовних благ цивілізації — працівника.

Зазначене дозволяє визначити *мету статті*: дослідити актуальні проблеми сучасного розуміння права на працю.

Конституція у ст. 1 визначила Україну як демократичну, соціальну та правову державу [5]. Це визначення розкривається у ст. 3 Конституції, яка визнає людину, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. І тому цілком

логічно, як далі зазначається у ст. 3 Конституції, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності української держави, яка відповідає за неї перед людиною. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави.

Таким чином, Основний закон нашої держави, підкреслюючи пріоритет прав і свобод людини, зробив акцент на соціальному напрямі розвитку всіх сфер суспільного життя. Це акцентування логічно зумовлює звернення до сучасного тлумачення поняття соціальної держави. В. Шаповал зазначає, що «соціальна держава — це характеристика сучасної держави, за смислом якої державна діяльність має бути спрямована на створення реальних стандартів матеріального добробуту, освіти, охорони здоров'я тощо і забезпечення таких стандартів для всіх громадян (індивідів), а також на мінімізацію фактичної соціальної нерівності з її економічними наслідками та створення системи соціальної підтримки (захисту) тих, хто цього потребує. Тим самим поняття соціальної держави поєднується з відповідно трактованими ідеями соціальної справедливості і соціального захисту. Про таке поєднання свідчить той факт, що практично всі дослідники пов'язують феномен соціальної держави з конституційною і міжнародно-правовою фіксацією соціально-економічних прав, а також з практикою щодо їх реалізації» [6, с. 14].

Тобто норми права є своєрідним «провідником» «соціальності» держави. Вони, а точніше їх зміст, надають змогу визначити, чи є держава соціальною, а отже, сучасною і цивілізованою, і одночасно встановлюють шляхи реалізації функцій та напрямів соціальної держави. І головну роль в цьому процесі, як справедливо зазначив В. Шаповал, відіграють міжнародні та конституційні норми, закладаючи фундамент для втілення у дійсність, причому це стосується не суто соціального напрямку функціонування держави, а взагалі — існування і функціонування держави у всіх можливих напрямках, виходячи із соціального начала, відштовхуючись від ключового постулату про людину як найвищу соціальну цінність.

Норми Конституції України, зокрема раніше процитованих ст.ст. 1, 3, дозволяють констатувати вибір українського народу, як такий, що означає, що сучасність та майбутнє України існують та творяться у просторі держави соціальної.

Визнання України соціальною державою має істотне значення для права України в цілому та для окремих його галузей, адже воно закладає ідею, яка формує принципи сучасного існування права та перспективи його розвитку. Для трудового права, зокрема, вказані пріоритети окреслюють тенденції його розвитку в напрямі гуманістичного виміру. Це означає, що трудове право повинно керуватися інтересами особистості, існувати в ім'я неї та створювати простір для вільного й ефективного прояву її здібностей.

Отже, зміст норм трудового права, який закріплює та визначає права, свободи, обов'язки та навіть відповідальність людини, має формулюватися таким чином, щоб на першому місці була людина, а не

держава. Зміст норм трудового права як права позитивного — тобто такого, яке створюють люди для людей, повинен створювати умови для ефективного розвитку природних прав, а не вигадувати штучні правила, які суперечать природним законам. Інакше кажучи, норми трудового права повинні лише надати форму природним правам людини, закріпити те, що є природним, при цьому поводитись із останнім обережно, як із кришталем, щоб випадково не пошкодити його. Таким чином, норми права не повинні протиставлятися об'єктивно існуючій природі прав людини. Вони повинні впорядковувати природні права так, щоб останні мали можливість здійснитися та збагатити людську особистість. Саме тоді права людини отримують можливість ефективної реалізації, саме тоді і людина, і суспільство отримують користь від визнання цих прав, а отже, і право, і держава, яка його санкціонує, досягнуть своєї мети існування служіння людині.

Чи можемо ми зараз констатувати таке положення речей щодо права на працю? Це і є питанням, на яке ми спробуємо відповісти в цьому дослідженні.

Право на працю та його зміст вважається важливим елементом формування фундаменту сучасного трудового права. Саме таке значення права на працю підкреслюється О. І. Процевським [1, с. 50] і відображає загальне сучасне значення права на працю, оскільки воно започатковує побудову ланцюга трудових правовідносин — ядра предмета трудового права і зумовлює виникнення всіх інших трудових прав працівника, а також виникнення відносин, похідних від трудових. Отже, це дає підстави стверджувати, що від розуміння цього права залежить наповнення змісту норм механізму його реалізації, розуміння сутності всіх інститутів трудового права та й взагалі — напрями розвитку норм останнього. Інакше кажучи, доречно буде сказати так: ключ до відповідей на всі питання трудового права міститься саме в розумінні права на працю.

У Конституції України у ст. 43 права на працю визначено так: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він правильно обирає або на яку вільно погоджується». Як відмічає Конституція України, всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21). Громадяни мають рівні конституційні права та свободи і є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 24).

Ці положення дозволяють тлумачити право на працю як одне з системи всіх існуючих в Україні прав:

1) як рівне для усіх працівників;

2) що усі особи, які є потенційними працівниками, та працівники мають рівні можливості щодо вільного формування та виявлення своєї волі щодо права на працю. І це підтверджено Рішенням Конституційного

Суду України від 16 жовтня 2007 р № 8-рп/2007, яким визначено, що «право на працю означає не гарантування державою працевлаштування кожній особі, а забезпечення саме рівних можливостей для реалізації цього права» [7].

Тобто право на працю не розуміється ні як обов'язкове працевлаштування, ні як працевлаштування взагалі. І це дуже суттєвий момент, який остаточно має поставити крапку у спекуляціях щодо розуміння права на працю у порівнянні із радянським визначенням, де і право, і його гарантії зливалися в єдину категорію із визначенням у незалежній Україні, де, на щастя, право і його гарантії розділені на окремі категорії. І справа тут (дозволимо собі не погодитися із думкою П. Д. Пилипенка) не у практичній неможливості в умовах ринкової економіки забезпечити гарантовану державою можливість реалізації права на працю шляхом укладення трудового договору [2, с. 199]. Справа в тому, що право на працю не може розумітися як забезпечення роботою, бо право — це можливість людини.

Що ж стосується забезпечення роботою, то це вже питання юридичних гарантій (про це мова піде трохи нижче, адже аргументація цієї тези, на нашу думку, ґрунтується на термінологічному розподілі понять «праця» і «робота»).

Однак держава повинна виконувати свої обов'язки перед людиною і створювати засоби для успішної реалізації цієї можливості. Маючи право на працю, будучи його носієм, людина сама вирішує, що з ним робити, а держава забезпечує: по-перше, можливість для його здійснення і користування ним; по-друге, рівність усіх осіб у цих забезпечених можливостях у розумінні однакових, без привілеїв чи обмежень, умовах.

Слід наголосити, що, розглядаючи право на працю, неможливо оминати увагою роль праці в сучасному світі, яка є доволі значущою, а то й — головною у створенні основи для існування та розвитку людства. Так, В. Вітковський стверджує, «життя без праці уявити досить складно. Працюючи, людина ... здобуває собі засоби для існування, тобто для життя в суто біологічному аспекті. Крім того, частину результатів праці, які перевищують той мінімум, що необхідний для фізіологічних потреб, людина використовує, як правило, для свого морального, соціального розвитку. Праця є передумовою підвищення місця особи в суспільстві, а також її духовного рівня. За допомогою праці особа самоутверджується. До того ж, багато вчених переконані, що праця сама по собі є джерелом задоволення, яке дозволяє людині реалізувати притаманний їй потяг до самоствердження в праці. Усі ці результати застосування людиною праці, зрештою, приводять до підвищення рівня її життя, до переходу від суто біологічного існування до достойного життя поміж інших людей. Праця є невід'ємною від особистості працівника, а отже, вона є невід'ємною складовою і його життя загалом» [8].

П. Д. Пилипенко також зазначає, що праця «лежить в основі становлення і розвитку фактично кожної соціально-економічної формації» [2, с. 197]. О. І. Процевський відмічає, що «в основі побудови всієї системи трудового права лежить праця як природна

здатність людини створювати матеріальні і духовні цінності для задоволення потреб своєї сім'ї і суспільства в цілому» [1, с. 161].

Таким чином, вченими акцентується увага на взаємозв'язку життя та праці. Вважаємо, що справедливо в такому разі стверджувати про те, що праця є життям людини, людини не як біологічного, а як соціального суб'єкта.

Такий природний зв'язок праці та життя людини трансформується деякою мірою у певний взаємозв'язок права на працю та права на життя. Цікавою є думка В. Вітківського про тісний і нерозривний взаємозв'язок права на життя і права на працю та їх взаємообумовлюючий характер. Цю взаємозалежність він пояснює таким чином: «Якість праці впливає на кількість та якість одержаних внаслідок неї засобів для існування та розвитку людини. Чим більше таких засобів одержує працівник — тим більше він може вплинути на рівень та якість свого життя. Отже, характер праці обумовлює рівень життя особи. Виходячи з цього, рівень реалізації та захисту права на працю впливає на рівень життя, яке, в свою чергу, є об'єктом конституційного права на життя. Більше того, уже з самим початком реалізації права на працю починає діяти механізм захисту права на життя в сфері праці. Адже з моменту, коли людина починає працювати, вона починає одержувати засоби для існування (у вигляді винагороди за працю), розвиватися в тій чи іншій сфері, самоутверджуватися. З іншої сторони, право на життя, як неодноразово вказувалося вище, є основою всіх інших прав. За порушення права на життя, як первинного права людини неможлива нормальна реалізація всіх інших прав. Таким чином, лише за належної реалізації права на життя можлива належна реалізація права на працю, в той же час створення умов для вільного розпорядження своїм правом на працю є одночасно забезпеченням права на життя. З цього випливає і те, що захист права на працю стає захистом права на життя, і навпаки — без достатньої захищеності останнього неможливий захист права на працю в сфері трудового права» [8].

У глобальному сенсі із цією думкою слід погодитися, адже, дійсно, за рахунок праці людина стає людиною — істотою соціальною; право на працю та право на життя взаємопов'язані та взаємообумовлені. Однак переконані, що не настільки, наскільки зазначає В. Вітківський. У своєму порівнянні цих прав він, встановлює занадто прямий зв'язок між цими правами, оминаючи своєю увагою той факт, що логічний ланцюг впливу та взаємозалежності права на життя і права на працю має ще і інші, не менш значущі права, які визначають рівень їх використання та якості людиною. Мова йде, зокрема, про такі права, як право на оплату праці, право на здорові та безпечні умови праці тощо.

Твердження В. Вітківського, що «якість праці впливає на кількість та якість одержаних внаслідок неї засобів для існування та розвитку людини» [8] є, на нашу думку, вкрай категоричним. На жаль, у зазначеному твердженні В. Вітківського не розрізняються терміни «праця» і «робота», що і призводить до занадто категоричних висновків,

минаючи глибину питання. Адже різниця між поняттями «праця» і «робота» є. Вони не є тотожними. І відповідно між правом на працю і правом на роботу також є різниця, і це вже неодноразово підкреслювалася українськими дослідниками — І. Козуб [9], О. І. Процевським [1, с. 51; 10, с. 142–143], М. М. Пуреем [11, с. 29] та ін.

О. І. Процевський перший у незалежній Україні розпочав дискусію на цю тему. Він зазначив: «Праця — це невідокремлена функція людського існування, буття. Це те, що людина має, що вона може мати. Праця — це те, що людина здатна, це в ній самій; людина власник праці. Робота — це зовнішня форма, в якій реалізується праця і яку створює держава. Взагалі, робота — це зовнішня форма виразу минулої чи сучасної людської праці. Робота створюється умовами життя суспільства, рівнем розвитку техніки і технології тощо» [10, с. 142–143].

Таким чином, різниця понять «праця» та «робота» очевидна — праця характеризує прояв людської сутності, виявлення людської здатності до праці. Працю можна, у кінцевому рахунку, охарактеризувати як процес реалізації природної здатності, яка дозволяє проявитися людській особистості; як змістовну частину діяльності щодо створення матеріальних та духовних благ.

Робота ж характеризує готовність держави прийняти реалізацію людської суті — здатності до праці, і є проявом державної діяльності зі створення умов забезпечення доступу до можливості дістати позитивне право на прояв цієї здатності. Тому праця характеризується якістю внеску людини-працівника, робота — якістю виконання державою своєї соціальної функції. І не дивлячись на те, що працівник, застосовуючи свою природну здатність до праці, реалізує її у процесі праці, відображається вона, оформлюється в роботі, яка оплачується.

Таким чином, робота виконує функцію «містка» між працею та її оплатою, а разом з тим і своєрідного «з'єднувача» зусиль працівника, роботодавця та держави у процесі праці як загальнолюдської діяльності, яка є основою існування та розвитку людської цивілізації.

Змішування категорій «праця» і «робота» веде до побудови хибного ланцюга у питанні залежності «право на життя» та «право на працю», де не враховуються такі важливі чинники, які впливають на ці, зароблені людиною, засоби для існування, як: економічна ситуація в країні, відповідні традиції країни, економічна ситуація на конкретному підприємстві тощо. Адже ці чинники визначають рівень оплати праці, а отже, впливають на розмір заробітної плати працівника. І не треба забувати, що багато у чому, а може навіть, у переважній більшості, можливості реалізувати право на працю та можливості реалізувати так, щоб заробити собі на гідне життя, залежать від дій держави. Якщо бути точним, то від того, чи створені юридичні гарантії забезпечення права людини на працю та наскільки вони є дієвими.

Однак слід також згадати і протилежну О. І. Процевському позицію в цьому питанні В. І. Щербини, який вважає думку

О. І. Процевського про розмежування понять «праця» і «робота» дискусійною. Він зазначає, що в українській мові «праця» і «робота» — слова-синоніми; хоча не можна й заперечувати, що поняття «праця» дещо ширше від поняття «робота» [12, с. 28–29].

На нашу думку, дискусійність цього питання вирішується на користь розмежування зазначених термінів з'ясуванням визначення слова «синонім» у сучасній українській мові. Так, синоніми — це слова, близькі за значенням і різні за звучанням. Зазвичай наявність синонімів свідчить про багатство мови, адже вони відрізняються відтінками значення і сферами вживання [13]. Отже, близькість слів, що є синонімами за значенням, не означає їх рівноцінне використання та взаємозаміну, бо слова, що є синоніми застосовуються у своїй сфері для точного відображення характеристики об'єкта. Належність слова до одного синонімічного ряду не означає, що цими словами можна жонглювати як заманеться. Наявність у слова синоніму свідчить про багатство мови, а не про свавілля того, хто нею розмовляє. І тому правильний підбір слова, а потім і його використання до певного явища, свідчить про глибину розуміння сутності цього об'єкта. Адже не можна не погодитись зі словами В. М. Скобелкіна: «справа не в словах, а в тій сутності, яка за ними стоїть» [14, с. 153]. І тому, перш ніж застосувати певний термін, треба прояснити й усвідомити його сутність.

Різниця між поняттями «праця» і «робота» очевидна. Вона підкреслюється і на державному рівні. Адже на своїй інавгурації 7 червня 2014 р. Президент України П. О. Порошенко зазначив, що «наявність роботи — це те, що дає людині можливість жити безбідно. Найбільше професійне задоволення ми досі отримували саме від створення нових робочих місць. Що може втішати людину більше, як праця та гідна зарплата за неї? Робочі місця повинні організовувати підприємці. А от справа глави держави — це забезпечення таких умов, коли ніхто і ніщо не заважає працювати. Держава цінуватиме вклад роботодавця та платника податків в економіку та соціальну сферу. Забезпечення людей роботою та гідною оплатою — це перша гарантія внутрішнього миру та національної безпеки» [15].

Ця промова дійсно справляє враження, бо вона вперше за багато років на державному рівні встановлює програмні завдання функціонування держави на науковій, професійно обґрунтованій платформі. Розуміння і визнання такого розмежування понять «праця» та «робота», побудова такої взаємозалежності та взаємообумовленості цих понять, оплати праці і ролі держави в забезпеченні найважливішого соціально-економічного права — права на працю — це надія на гідне життя кожної людини, що заробляє собі на життя працею та на величне майбутнє України як соціальної держави. Адже можна бути найкваліфікованішим працівником, виконувати свою роботу на сто відсотків і навіть перевиконувати встановлену норму і при цьому працювати на державному підприємстві у країні, де є економічні проблеми, і відповідно до цього не отримувати зарплату місяцями або отримувати у розмірі, якого ледве вистачає на предмети першої

необхідності цього працівника, а не те, що на гідне існування його та його сім'ї.

Так, як зазначає О. І. Процевський, аналізуючи дані 2005 року, «на превеликий жаль, співвідношення прибутку роботодавця і розміру заробітної плати працівників в Україні не витримує ніякої критики. В Україні з кожної гривні, заробленої руками і розумом робітників та інженерів, вони отримують лише 5–7 коп., а в будівництві — 9 коп. Прийшовши на роботу, кожен працівник тільки 24 хв. за восьмигодинний робочий день працює на себе, а 7 год. 36 хв. — на роботодавця, тоді, як, наприклад, німецький робітник має щонайменше 33 цента з кожного євро і 2,5 год. працює на себе, а 5,5 — на роботодавця» [16, с. 61].

Що стосується сьогоднішнього, то таких даних порівняння нам не траплялося. Однак є інші, не менш промовисті показники. Як зазначає керівник відділу проблем заробітної плати Інституту праці та зайнятості населення О. Скрипник, «за рекомендаціями Міжнародної організації праці, мінімальна зарплата має становити не менш як 40 відсотків від середньої зарплати. Якщо говорити про ЄС, то там «мінімалку» рекомендують встановлювати на рівні 60 відсотків від середньої заробітної плати. У нас (в Україні — О. К.) сьогодні йдеться приблизно про 30 відсотків. Але треба розуміти, що грошове наповнення цих відсотків абсолютно різне в нас і на Заході. Ми рахуємо від копійок, а вони — від тисяч. До того ж, якщо в Європі мінімальна зарплата залежить від розміру середньої, то в нас — навпаки: середня залежить від мінімальної. Тому зарплата на всіх рівнях є низькою, відбувається відверта експлуатація робочої сили. Вартість робочої сили в нас дуже й дуже занижена. Багаті в нас збагачуються за рахунок найманих працівників, а не технологій чи якісного маркетингу» [17].

Крім того, що стосується частки зарплати в собівартості продукції, то О. Скрипник відмічає: останнім часом статистичні установи взагалі не публікують дані про це. Кілька років тому в нас було 8–11 % залежно від галузі, тоді як у країнах ЄС, наприклад, до 50 % [17].

Отже, на жаль, в Україні сьогодні існує проблема бідності населення. Це констатується і на державному рівні у прийнятій 16 березня 2016 р. Стратегії подолання бідності [18]. Рівень бідності в країні залишається стабільно високим. За даними дев'яти місяців 2015 року, за межею відносної бідності за витратами перебувало 23,8 відсотка населення [18].

Одним з основних факторів загострення проблем бідності стало погіршення стану ринку праці, особливо в регіонах з великим скупченням вимушено переміщених осіб. Рівень безробіття за дев'ять місяців 2015 р., визначений за методологією Міжнародної організації праці, становив 9 відсотків. Серед безробітних кожен п'ятий перебуває у стані незайнятості більш як 12 місяців. Найвищий рівень безробіття є традиційно характерним для наймолодших вікових груп: 15–24 роки — 21,8 відсотка, 25–29 років — 10,8 відсотка [18].

І що особливо вражає, так це те, що «залишається високим рівень бідності серед працюючих осіб. За дев'ять місяців 2015 року він становив 18,8 відсотка. Низька заробітна плата не дає змоги батькам повноцінно утримувати дітей (у сім'ях з дітьми, в яких обоє батьків працюють, рівень бідності становить 17,9 відсотка)» [18]. Тобто відбувається доволі парадоксальне явище: людина працює — однак не може заробити собі на життя!

Такі дані із прикрістю дозволяють визнати справедливими і сьогодні висновки О. І. Процевського: «На жаль, мета влади із забезпечення добробуту особистості та добробуту суспільства здійснюються якимось однобічно. Подолання розриву між бідними і багатими, між тими, хто створює матеріальні та духовні цінності й отримує неадекватну плату за свою працю, і тими, хто не бере участі у процесі виробництва, але отримує вельми «неадекватну» заробітну плату за свою діяльність, до цього часу не спостерігається» [1, с. 15].

Таким чином, усі ці факти і статистичні дані дозволяють констатувати таке: робити загальні висновки про залежність якості життя від якості праці принаймні сьогодні є передчасним. А це, у свою чергу, означає, що, маючи таке, природою надане багатство, як здатність до праці, на жаль, реалізація цієї здатності, а отже, реалізація права на працю не в змозі зробити багатою їх (здатності та права) носія — людину. Змінити докорінно цю ситуацію спроможне, на нашу думку, реальне виконання державою своїх конституційних обов'язків — забезпечення і втілення у життя юридичних гарантій права на працю. Адже абз. 2 ст. 22 Конституції України встановлює: «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасованими» [5]. Більш того, в українському законодавстві встановлюються конкретні юридичні гарантії права на працю. Вони визначені окремо від наповнення права на працю, встановленого ч. 1 ст. 43 Конституції. Ч. 2 ст. 43 Конституції України визначила, що «державою створює умови для повного здійснення громадянами права на працю». А ст. 51 КЗпП України, яка навіть має назву «Гарантії забезпечення права громадян на працю», визначає, які конкретні засоби забезпечення права на працю надаються в Україні [19].

Чому саме юридичні гарантії, а точніше їх реальне втілення у життя, в змозі стати тим рятувальним кругом для людини, яка має здатність до праці, право на працю і реалізує їх? Відповідь проста: адже юридичні гарантії саме для цього і призначені. Юридичні гарантії є тими засобами, які надають сприятливі можливості для реалізації прав, забезпечують можливості їх реалізації. Завдяки юридичним гарантіям право отримує широкий простір для свого існування не на папері, а в дійсності, в реальності. Юридичні гарантії для багатьох громадян є рушійною частиною механізму реалізації їх прав, у тому числі права на працю, і що головне — юридичні гарантії не характеризують саме право на працю людини — вони є складовими напрямів державної політики і характеризують саме їх.

Таким чином, юридично в Україні право на працю визнано і визначено. Право на працю в Конституції України визначається як право, яке включає можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується. Відповідно до цього права держава бере на себе зобов'язання, шляхом створення умов, забезпечити реалізацію громадянами своєї здатності до праці. Тобто держава встановлює і юридичні гарантії права на працю. Інакше кажучи, юридично визначається суб'єкт зобов'язання реалізації права на працю, і ним виступає держава, яка, до речі, у своєму Основному законі (у преамбулі, у ст.ст. 3, 22 Конституції) це закріпила щодо усіх конституційних прав людини і громадянина. Отже, це дає переконливі аргументи для твердження: право на працю в Україні є суб'єктивним правом. Однак реалізація цих механізмів, виконання державою своїх зобов'язань перед людиною у вигляді надання цих юридичних гарантій сьогодні гальмується, що, до речі, побічно констатується на державному рівні виконавчою владою, а саме: «Діючі механізми державного впливу на ситуацію на ринку праці не відповідають сучасним вимогам і потребують кардинального перегляду» [18]. А також відмічається: «Слід також запровадити нові підходи до вдосконалення системи оплати праці ...» [18]. Тому завдання сучасної науки трудового права, мета усіх наукових досліджень у цій сфері полягають у викристалізації, підкресленні сутності права на працю, аргументації його природи як природного права, визнаного й оформленого юридично державою, яка, по-перше, визнає свободу волі людини щодо своєї здатності до праці; по-друге, закріплює можливості для прояву свободи волі у сфері праці; по-третє, спонукає особистість оптимально й ефективно реалізовувати свою здатність до праці. А всі ці тези, безумовно, потребують нових наукових досліджень і подальшого з'ясування розуміння права на працю в сучасному світі.

Список використаних джерел

1. *Процевський, О. І.* Методологічні засади трудового права [Текст] / О. І. Процевський. — Х. : ХНАДУ, 2014. — 260 с.
2. *Пилипенко, П.* Про право зайнятості, або нові контури трудового права [Текст] / П. Пилипенко // Право України. — 2014. — № 6. — С. 197–207.
3. *Прилипко, С.* Право на працю в системі прав людини [Текст] / С. Прилипко, О. Ярошенко // Право України. — 2014. — № 6. — С. 102–110.
4. *Юридична енциклопедія* [Текст] : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін.]. — К. : Українська енциклопедія, 2003. — Т. 5: «П–С». — 736 с.
5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR>.
6. *Шаповал, В.* Конституційна категорія соціальної держави [Текст] / В. Шаповал // Право України. — 2004. — № 5. — С. 14–19.
7. Рішення Конституційного Суду України від 16.10.2007 р. № 8–рп/2007 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо

відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 23 Закону України «Про державну службу», статті 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», статті 42 Закону України «Про дипломатичну службу» (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) [Текст] // Офіційний вісник України. — 2007. — № 80. — Ст. 2979.

8. *Вітковський, В.* Міжнародно-правовий аспект взаємозв'язку права на працю та права на життя [Текст] / В. Вітковський // Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект: VIII Прибузькі юридичні читання : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., 23–24 листопада 2012 р. / відп. ред. О. В. Козаченко. — Миколаїв : Іліон, 2012. — С. 514–518.
9. *Козуб, І.* Дуальність права на працю як симбіоз публічних і приватних начал [Текст] / І. Козуб // Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект: VIII Прибузькі юридичні читання : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., 23–24 листопада 2012 р. / відп. ред. О. В. Козаченко. — Миколаїв : Іліон, 2012. — С. 58–59.
10. *Процевський, О. І.* Новий зміст права на працю — основа реформування законодавства про працю України [Текст] / О. І. Процевський // Економіка і право. — Х. : ХДАДТУ, 1999. — № 2. — С. 140–149.
11. *Пурей, М. М.* Право на працю в Україні в умовах ринкової економіки [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Пурей Микола Миколайович. — Х., 2002. — 173 арк.
12. *Щербина, В. І.* Функції трудового права [Текст] : монограф. / В. І. Щербина. — Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2007. — 425 с.
13. Синоніми [Електронний ресурс] / Світ слова. — URL : <http://svitslova.com/mova/leksykologiya-frazeologiya/1716-synonimy.html>.
14. *Скобелкин, В. Н.* Трудовое правоотношение [Текст] / В. Н. Скобелкин. — М. : Вердикт-1 М, 1999. — 372 с.
15. Промова Президента України під час церемонії інавгурації. Повний текст [Електронний ресурс] [7 червня 2014, 11:28] / Українська правда. — URL : <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/06/7/7028330/?attempt=1>.
16. *Процевський, О. І.* Проект Трудового кодексу України та європейські стандарти оплати праці [Текст] / О. І. Процевський // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». — Х. : ХНАДУ, 2006. — Вип. 6. — С. 58–64.
17. *Орел, М.* Зарплата, яка нас не годує [Електронний ресурс] / Майя Орел // Україна молода [03.02.2016]. — URL : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2767/188/96626>.
18. Стратегія подолання бідності : затв. розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. № 161-р [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-p>.
19. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

Надійшла до редакції 12.06.2016

Коваленко Е. А. Актуальные проблемы современного понимания права на труд

Исследуются актуальные проблемы понимания права на труд. Акцентируется внимание на том, что право на труд и его содержание являются важными элементами формирования фундамента современного трудового права, тенденции развития которого определяются через ключевые понятия свободы, равенства и справедливости. Отмечается, что определение в Конституции Украины государством социальным имеет существенное значение для права Украины в целом и для отдельных его отраслей, ведь оно закладывает идею, которая формирует принципы современного существования права и перспективы его развития. Для трудового права, в частности, указанные приоритеты определяют тенденции его развития в направлении гуманистического измерения, что означает: трудовое право должно руководствоваться интересами личности, существовать во имя нее и создавать пространство для свободного и эффективного проявления её способностей. Рассматривая определение права на труд и его гарантии в Конституции Украины сформирован вывод, что государство берет на себя обязательства, путем создания условий, обеспечить реализацию гражданами своей способности к труду. То есть государство устанавливает юридические гарантии права на труд, что дает аргументы для утверждения: право на труд в Украине является субъективным правом.

Ключевые слова: право на труд, социальное государство, юридические гарантии, трудовое право.

Kovalenko, O. O. Actual Problems of Modern Understanding of the Right to Work

The scientific article is devoted to investigation of current problems understanding the right to work. The author focuses that the right to work and its content is an important element forming the foundation of modern labour law, trends of which are determined by the key concepts of freedom, equality and justice. It is defined in the Constitution of Ukraine, the state social essential to the law of Ukraine as a whole and for its individual branches, because it lays the idea that forms the principles of modern existence of rights and their development prospects. For labour law, in particular, these priorities outlining its trends towards humanistic dimension, which means that employment law, should be guided by the interests of the individual, to exist in the name of it and create space for the free and effective display of its abilities. Considering the definition of labour rights and its guarantees in the Constitution of Ukraine, the author concludes that the State undertakes, by creating conditions to ensure the realization of citizens of their ability to work. So that the state establishes legal guarantees and the right to work, giving reasons for the claim: the right to work in Ukraine is a subjective right.

Keywords: right to work, social state, legal guarantees, employment law.

